

Obrutna processlinjer



-en studie i vilka arbetslivsmuseer som fortfarande är producerande

För Arbetes museum
Nina Lundin 2005

INNEHÅLLSFÖRTECKNING:

1	INLEDNING.....	3
1.1	BAKGRUND TILL DENNA RAPPORT	3
1.2	AVGRÄNSNINGAR.....	3
1.3	TILLVÄGAGÅNGSSÄTT.....	4
1.3.1	<i>Kriterier.....</i>	5
2	URSPRUNGLIGA ARBETSLIVSMUSEER – KÖRBARA ELLER EJ?	6
3	ARBETSLIVSMUSEER MED BEVARADE PROCESSLINJER	9
3.1	KATEGORI: HANTVERK.....	9
3.2	KATEGORI: KOMMUNIKATION	10
3.3	KATEGORI: KVARN	11
3.4	KATEGORI: SÅGVERK.....	11
3.5	KATEGORI: TEKNIK, INDUSTRI OCH BRUK	12
3.6	KATEGORI: TRANSPORT	14
3.7	KATEGORI: UTVINNING AV MINERAL, BERGVERK.....	14
3.8	KATEGORI: VERKSTÄDER, REPARATION OCH TILLVERKNING.....	15
4	SAMMANFATTNING	17
4.1	BYGGÅR OCH NEDLÄGGNINGSÅR	17
4.2	SÄLLSYNTET KONTRA REPRESENTATIVITET	17
4.3	TILLGÄNGLIGHET FÖR BESÖKARE	18
4.4	DRIFTSFORM	18

1 Inledning

Idag finns drygt 1320 arbetslivsmuseer runt om i Sverige. Enligt svensk författningssamling avses med ett arbetslivsmuseum: *sådan verksamhet som har till syfte att bevara och gestalta en arbetsplats kulturhistoriska värden, såväl fysiska som immateriella, inom privat eller offentlig sektor och som är eller avses att bli tillgänglig för allmänheten*¹.

Arbetslivsmuseerna drivs ofta ideellt, men får i viss mån ekonomiskt stöd från regeringen, fördelat av Riksantikvarieämbetet. Detta bidrag används för att stärka arbetslivsmuseernas möjlighet att bevara en del av det svenska kulturarvet. Som exempel kan nämnas att under 2005 har Riksantikvarieämbetet fått 3,975 miljoner kronor att fördela till arbetslivsmuseer runt om i Sverige.

1.1 Bakgrund till denna rapport

Otaliga är de frågor som väckts kring arbetslivsmuseerna genom tiderna, vissa har blivit besvarade, andra har lämnats därhän på grund av bland andra ekonomiska skäl. En av dessa frågor kommer dock att inom en överskådlig framtid få sitt svar; *vilka arbetslivsmuseer har idag en bevarad processlinje?* Med processlinje avses ”både en fysisk industriell processlinje och de yrkeskunskaper och färdigheter som krävs för att bedriva produktion”². Att applicera denna definition på arbetslivsmuseer i verkligheten visade sig vara svårare än vad vi räknat med. Många frågor dök upp, såsom hur räknas ett arbetslivsmuseum med endast en del i processlinjen verksam? Hur räknas ett arbetslivsmuseum där en maskinell utrustning finns intakt men ingen som kan köra den? Definitiva svar finns inte och i de fall där liknande frågor dykt upp har de besvarats mot bakgrund av varje enskilt arbetslivsmuseums kontext och inte efter en fastställd mall.

Frågan angående bevarade processlinjer väcktes i samband med att Riksantikvarieämbetet önskade föra samman designers och ”fungerande” arbetslivsmuseer då man hoppades på ett fruktbart samarbete mellan dessa, nya produkter på gammalt vis så att säga. I samarbete med Arbetets museum ska en inventering göras för att utröna vilka arbetslivsmuseer som fram till idag har en bevarad processlinje.

1.2 Avgränsningar

För att avgränsa detta digra arbete har arbetslivsmuseer som levererar tjänster näst intill helt bortsetts ifrån och intresset har inriktats på de varuproducerande. Denna avgränsning har gjorts av olika skäl, dels av utrymmesskäl och dels då det är de producerade varorna i sig som är av intresse för denna inventering. Vi inser att vi tappar många arbetslivsmuseer exempelvis inom infrastrukturen i form av bland andra sjöfarten och tågtrafiken. Dock vill vi påpeka att detta arbete ej behöver vara slutgiltigt.

¹ SFS 2000: 107

² *Industriell tillverkning av betydelse för vårt kulturarv*, Tekniska museet 1997

Om utrymme, ekonomiskt och tidsmässigt, ges är det fullt möjligt att en utredning även av de förbigångna arbetslivsmuseerna kan göras i ett annat skede.

Det är i första hand industriell tillverkning (främst 1900-tal) som granskas och därför har ett flertal arbetslivsmuseer med hantverksmässig produktion valts bort.

Slutligen måste arbetslivsmuseerna vara *ursprungliga*. Med ursprungliga menas i denna undersökning att dess produktionsutrustning ej får ha flyttats runt eller helt bytts ut. Naturligtvis förekommer det, på exempelvis en mekanisk verkstad, att vissa maskiner genom årens lopp bytts ut i och med en modernisering av företaget, dock ska det stora flertalet av maskinerna vara ursprungliga för att arbetslivsmuseet ska presenteras i detta arbete.

1.3 Tillvägagångssätt

De arbetslivsmuseer som kommer att granskas finns alla med i Arbetets museums databas. Där finns de indelade efter branschtillhörighet. Det finns olika branschindelningar, arbetets museum har anpassat Statistiska Centralbyråns (SCB) *Standard för svensk näringsindelning (SNI)* för sina behov.

Efter att arbetslivsmuseernas ursprunglighet fastställts delas de in i tre kategorier, *körbara*, *eventuellt körbara/skulle kunna köras* samt *icke körbara* (se exempel nedan). Denna indelning av arbetslivsmuseerna görs i tabellform där arbetslivsmuseerna finns representerade under respektive bransch. De som icke är körbara lämnas därhän och de som eventuellt är körbara/skulle kunna köras lämnas för stunden även de åt sidan, eventuellt att dessa beskrivs i ett senare skede i en annan utredning.

<i>Hantverk</i>	<i>Körbara</i>	<i>Eventuellt körbara/skulle kunna köras</i>	<i>Icke körbara</i>
Bursiljums garveri			X
Gamla repslageriet i Kåge		X	
Garverimuseet			X
Garverimuseum			X
H. Mabäckers spik- och byggnadssmide AB	X		

Tabell ovan är ett exempel på hur de ursprungliga arbetslivsmuseerna delas in efter dess förmåga att kunna köras eller ej.

De arbetslivsmuseer som är intressanta är de som fortfarande är körbara. Det är dessa som detta arbete ska fokusera på. Arbetslivsmuseerna kommer att utifrån fastställda kriterier (se kap 1.3.1) beskrivas i en kort text.

Denna rapport kommer att avslutas med en sammanfattning.

1.3.1 Kriterier

Vid inventeringar anges ofta det undersökta objektets ursprunglighet som en viktig faktor. I detta arbete är ursprungligheten ej ett kriterium, utan som nämnts tidigare, ett krav.

Kriterierna används endast som hållpunkter och appliceras ej på alla texter som behandlar det aktuella arbetslivsmuseet utan enbart när det finns anledning för det

- Byggår och nedläggningsår
- Sällsynthet kontra representativitet. Finns det endast ett fåtal av dessa arbetslivsmuseer i sådant gott skick kvar eller är just detta arbetslivsmuseum speciellt representativt inom just sin bransch?
- Tillgänglighet för besökare. Är detta arbetslivsmuseum svårt att få tillträde till? Hur är det med museets öppettider?
- Driftsform. Hur drivs arbetslivsmuseet idag, via förening, stiftelse etcetera?

2 Ursprungliga arbetslivsmuseer – körbara eller ej?

I detta skede har en första utgallring redan gjorts. Endast arbetslivsmuseer som definieras som ursprungliga finns representerade i tabellerna nedan. I detta kapitel skall det avgöras huruvida vilka som fortfarande är så pass intakta att de skulle kunna producera de varor som de gjorde vid dess nedläggning.

HANTVERK	Körbara	Eventuellt körbara/skulle kunna köras	Icke körbara
Bursiljums garveri			X
Gamla repslageriet i Kåge		X	
Garverimuseet			X
Garverimuseum			X
H. Mabäckers spik- och byggnadssmide AB	X		
Höganäs Saltglaserat AB	X		
Knobesholms tunnbinderi	X		
Lindkvists smedja	X		
Smedjan i Kvarnatorp			X
Smedjan, Kungsgården	X		
Törngrens krukmakeri	X		
Wallåkra stenkärlsfabrik	X		

KOMMUNIKATION	Körbara	Eventuellt körbara/skulle kunna köras	Icke körbara
Sveriges radiomuseum		X	
Världsarvet Grimeton	X		

KVARN	Körbara	Eventuellt körbara/skulle kunna köras	Icke körbara
Hillefors Grynkvarns museum			X
Kvarnvikens kvarn	X		
Nolhaga stärkelsefabrik		X	

SÅGVERK	Körbara	Eventuellt körbara/skulle kunna köras	Icke körbara
Forsnäs Ramsåg			X
Lerums byggnadshytta		X	

Loos Brynsåg			X
Nors Ångsåg		X	
Sidsjö ramsåg	X		
Torvsjö kvarnar	X		
Vretens ångsåg		X	
Ångsågen i Drängsmark	X		

TEKNIK, INDUSTRI OCH BRUK	Körbara	Eventuellt körbara/skulle kunna köras	Icke körbara
Almviks tegelbruksmuseum			X
Avesta järnbrukshytta			X
Bersbo metallgjuteri AB	X		
Bjersunds tegelbruk			X
Brevens Bruk museum			X
Bältarbo tegelbruk	X		
Ebbamåla bruk	X		
Engelsbergs bruk			X
Engelsbergs Oljefabrik, Oljeön			X
Forsviks industriminnen		X	
Folkestorps bränneri			X
Frövifors pappersbruksmuseum		X	
Granebergdals hytta			X
Gränsfors Yxmuseum	X		
Gränums bränneri			X
Göteborgs remfabrik	X		
Hults bruk	X		
Häfla Hammarsmedja			X
Iggesunds bruksmuseum			X
K A Almgrens sidenväveri och museum	X		
Karmansbo bruksmiljö		X	
Klässbols linneväveri		X	
Kroxmåla Takpannefabrik	X		
Kyrkeby gårdsbränneri	X		
Lancashiresmedjan i Karlholms bruk			X
Lessebo Handpappersbruk	X		
Löa Hytta, kvarn och såg		X	
Mariannelunds gjuteri		X	
Olofsfors bruksmuseum		X	
Pershyttan		X	
Rydals museum		X	
Ryttarens torvströfabrik		X	
Spinneriet Strömsborg		X	
Svenska skoindustrimuseet	X		
Trångfors smedja			X
Vallonsmedjan i Österbybruk			X

Västansjö ullspinneri		X	
Wij Valsverk			X
Äminne bruksmuseum			X
Ösjöfors handpappersbruk			X

TRANSPORT	Körbara	Eventuellt körbara/skulle kunna köras	Icke körbara
Kalklinbanan i Forsby-Köping	X		
Världens längsta linbana	X		

UTVINNING AV MINERAL, BERGVERK	Körbara	Eventuellt körbara/skulle kunna köras	Icke körbara
Bläse kalkbruksmuseum			X
Fröå gruva		X	
Horns tegelbruk			X
Nya Porfyrverket		X	
Raus stenkärlsfabrik	X		
Råbäcks mekaniska stenhuggeri	X		

VERKSTÄDER, REPARATION OCH TILLVERKNING	Körbara	Eventuellt körbara/skulle kunna köras	Icke körbara
ABU-museet i Svängsta		X	
Brobergs modellverkstad		X	
CTH Museum	X		
Hylténs Industrimuseum	X		
Hässleholms filfabrik		X	
Idelunds snickerifabrik		X	
Industrimuseet C W Thorstensons Mek. Verkstad		X	
Kartans möbelsnickeri		X	
Killebergs Kettingfabrik		X	
Lönsboda korgfabrik	X		
Motorfabriken Göta	X		
Målilla mekaniska verkstad		X	
Nyströmska gården		X	
Pythagoras Industrimuseum		X	
Repslagarmuseet	X		
Rosenlöfs tryckerimuseum	X		
Stora Mellby mekaniska museum	X		
Thorshammars Verkstad		X	

3 Arbetslivsmuseer med bevarade processlinjer

I detta kapitel kommer de arbetslivsmuseer som i föregående kapitel klassades som "körbara" att beskrivas. Beskrivningen bygger på de kategorier som presenterades i kapitel 1.3.1.

3.1 Kategori: Hantverk

H. Mabäckers spik- och byggnadssmide AB

Företaget startades 1919 och producerar än idag handsmidd spik. Produktionen utförs med hjälp av gamla redskap, bland annat används en hundra år gammal hammare som idag drivs med elektricitet istället för som tidigare med vattenkraft.

Tidigare visades verksamheten för besökande, men har idag helt utgått då visningarna tog upp för mycket av personalens tid.

Höganäs saltglaserat AB

1835 drejades den första produkten och endast ett fåtal år senare byggdes fabriken *Höganäs saltglaserat stengods*. Fram till 1950-talet var produktionen igång i stor skala, men avtog därefter. Dock sker tillverkning än idag, dels för att stilla efterfrågan på Höganäskrus och dels för att hålla hantverket levande.

Besökande tas emot hela året, men önskas en guidad visning måste denna först beställas.

Knobesholms tunnbinderi

Företaget startades i slutet av 1800-talet och drevs fram till 1952. Idag är tunnbinderiet restaurerat och drivs av Asige hembygdsförening. Vid visningar kan besökare få se hur det gick till att tillverka smördrittlar (tunnor för smör). Mejerinäringen var mycket viktig i Halland och Knobesholms tunnbinderi levererade smördrittlar till mejerierna i trakten.

Tunnbinderier fanns i stort sett över hela Sverige men det var till Halland och nordvästra Skåne som drittproduktionen var koncentrerad. Detta beror på att här fanns stora mängder av träslaget bok som, till skillnad från andra träslag, inte avger någon smak på smöret.

Knobesholms tunnbinderi har på sommarhalvåret, främst i juli vissa fasta öppettider, dock kan visning ske under hela året vid bokningar av större grupper.

Lindkvists smedja

Smedjan drevs mellan 1910-1980. Den maskinella utrustningen såsom svarvar, bormaskiner, slipstenar etcetera finns idag bevarade. Emellanåt anordnas kurser i smide.

Smedjan drivs av Rönnebergs härads hembygdsförening och visas året runt efter bokning.

Smedjan, Kungsgården

Smedjan har anor från 1600-talet och flyttades 1772 till nuvarande plats. Den lades ned 1958. Norrala hembygdsförening har återställt smedjan till ursprungligt skick (intakt och fungerande) och den återinvigdes 1987.

I smedjan visas besökare hur smidesarbeten gick till förr. Besök vid smedjan kan göras under fastställda tider (två tillfällen per vecka under juli månad), därutöver går det bra att ringa och boka visning.

Törngrens krukmakeri

Verkstaden startades 1789 och är än idag med sjunde generationens krukmakare fortfarande igång. Med denna imponerande livslängd kan det mycket väl vara Europas äldsta krukmakeri som fortfarande är i bruk.

Verkstaden är öppen för besökare även när krukmakaren arbetar, vilket denne gör med gamla redskap och metoder.

Wallåkra stenkärleksfabrik

Fabriken startades 1864 och drivs än idag. Produktionen har i det närmsta varit obruten, med undantag för två kortare uppehåll.

Idag används samma metoder som förr vid tillverkningen. Drejningen sker för hand och den gamla ugnen eldas med kol. Tre dygn tar det för en bränning att bli färdig och fyra gånger per år används den.

Fabriken är öppen året runt för allmänheten, önskas visning bokas denna i förväg.

3.2 Kategori: Kommunikation

Världsarvet Grimeton

Stationen togs i bruk 1924 och invigdes officiellt ett år senare. Den byggdes efter första världskriget för att möjliggöra bättre kommunikation (telegrafering) med USA. Radiostationen är in i minsta detalj bevarad och kan fortfarande köras. Det är idag den enda långvågssändaren av sitt slag i världen.

1996 byggandsminnesförklarades radiostationen och åtta år senare, 2004 utsågs det till världsarv³ av FN-organet UNESCO:s världsarvskommitté.

Idag sköts anläggningen av *Alexander – Grimeton Veteranradios vänner* som är en ideell förening med syfte att bevara, dokumentera och levandegöra sändarutrustningen.

³ Med världsarv avses ett kulturminne eller ett naturminne som är så värdefullt att det är en angelägenhet för hela mänskligheten

Efter ombyggnation öppnas stationen återigen för besökare den 5 juli 2005. Fram till den 21 augusti går det då att besöka stationen som har visningar flera gånger om dagen.

3.3 Kategori: Kvarn

Kvarnvikens kvarn

Kvarnen byggdes 1882 och var i drift fram till 1950-talet. Främst maldes här mjöl, men till kvarnen hörde även en timmersåg. Idag är Kvarnvikens kvarn den enda bondkvarnen som finns kvar i Stockholm. Kvarnen räddades och rustades av Vällingby hembygdsförening (som bildades 1984 just för detta ändamål) och år 2000 byggnadsminnesförklarades kvarnen och tillhörande byggnader.

Idag visas kvarnen av den lokala hembygdsföreningen efter avtalad tid. Inga regelbundna öppettider finns.

3.4 Kategori: Sågverk

Sidsjö Ramsåg

Sågen togs i bruk på 1860-talet och ägdes då samfällt i byn. Sågen har restaurerats genomgripande ett antal gånger. Den är intakt och kan köras.

Ramsågen visas för allmänheten via bokade visningar som leds av Sidsjö byförening som även underhåller sågen.

Torvsjö kvarnar

Här finns sex skvaltkvarnar, när dessa byggdes är lite oklart, men säkert är att 1851 fanns fem av de sex kvarnarna och 1888 hade även den sista kommit på plats.

Kvarnarna underhålls av Stiftelsen Kvarnbäcken, vilken även visar kvarnarna sommartid efter tidsbeställning.

Ångsågen i Drängsmark

Sågen byggdes som en andelssåg 1895 och verksamheten upphörde i mitten av 1960-talet. Sågen drevs ursprungligen av en vattenturbin men 1924 installerades en lokomobil. Utrustning och byggnad är helt intakt.

Sågen underhålls och visas av Drängsmarks byaförening. Visningarna sker efter bokning.

3.5 Kategori: Teknik, industri och bruk

Bersbo metallgjuteri AB

Företaget grundas 1929 och är än idag i drift. 1947 byggs gjuteriet återigen upp efter att ha haft produktionen liggandes nere i åtta år då en brand förstört större delen av gjuteriet 1939. Gjuteriet erhåller då det utseende som det har idag.

Idag gjuts ljusstakar och klockor i brons. Man gjuter fortfarande på gammalt sätt men från 1990-talet används inte längre koks till smältugnen, istället används olja.

Gjuteriet visas för allmänheten i stort sett året runt då man kan ta emot mindre grupper när som helst. För större grupper bör visning bokas.

Bältarbo tegelbruk

Tegelbruket har anor så långt tillbaka som 1700-talet, men de byggnader som finns idag är huvudsakligen från 1800-talet. Företaget producerar maskin- och handslaget tegel än idag, och man är leverantör till många antikvariska renoverings- och restaureringsobjekt.

Maskinerna som används är främst från 1950-1960-talen, men även en ringugn från 1800-talet finns på plats.

År 2000 utsågs det till årets industriminne.

Som besökare kan man få komma in i tegelbruket och titta, men några guidade turer finns ej.

Ebbamåla bruk

Bruket togs i drift på 1886 och lades ner 1967. Det är mycket välbevarat såväl interiört som exteriört. Idag tillverkas produkter i smide och gjutjärn.

1995 öppnades bruket för turister. Visningar sker på sommaren efter fastställda tider, men året runt kan guidade visningar bokas.

Gränsfors Yxmuseum

I Gränsfors är yxmuseet och yxsmedjan nära integrerade med varandra. I museet visas olika sorters yxor och i smedjan intill kan man som besökare se på när yxor tillverkas.

Företaget Gränsfors Bruk har funnits i cirka 100 år, och yxor har tillverkats ungefär lika länge. Om produktionen av yxor har ägt rum i samma byggnad hela tiden är osäkert att säga. Idag tillverkas cirka 50 000 yxor för avsalu.

Visningar sker året om på vardagar då smederna finns på plats.

Göteborgs remfabrik

Remfabriken startades 1851 och lades ner 1977. Året därefter bildades den ideella *Föreningen Göteborgs Remfabrik* med syfte att bevara fabriken som ett levande industriminne, hålla yrkeskunskapen och historien vid liv samt att visa fabriken för allmänheten.

År 1900 brann fabriken ned till grunden och ersattes av den i tegel som idag finns på plats. I och med att fabriken producerade remmar för remdrift (som var det vanligaste sättet att förflytta kraft i industrier på den tiden) lades den ned när andra säkrare och smidigare alternativ tågade in på marknaden. Men under sin storhetstid (världskrigen) spelade fabriken en stor roll för Sveriges industrier.

Idag tillverkas varor av föreningens medlemmar för att dels sälja som souvenirer till de besökande och dels för att inte förlora kunskapen om tillverkningsprocessen.

Visningar sker regelbundet alla måndagskvällar och en lördag per månad. Visning på andra tider kan ske efter kontakt med föreningen.

Hults bruk

Bruket grundades 1697 och är än idag igång. Till en början tillverkades skeppsspik, på 1700-talet stångjärn som även levererades utomlands. På 1800-talet övergavs stångjärnsproduktionen till fördel för yxproduktion. Dessa yxor som än idag tillverkas görs det på en hammare från 1950-talet.

Fabriken drivs idag av Hultafors AB.

Bruket visas idag av "Kulturmiljövårdsföreningen Yxskftet" vilka också anordnar visningar

K A Almgrens sidenväveri och museum

1833 startades sidenväveriet och verksamheten bedrevs i stort sett helt oförändrad i över 100 år för att år 1974 läggas ner. 1991 väcktes fabriken till liv igen och drivs idag av *Stiftelsen K.A. Almgrens sidenväveri & museum*. Deras uppgifter är att bland annat bevara mönsterteckningar och vårda maskinparken, på vilken man än idag väver siden på samma sätt som förr (dock i mycket liten skala).

För närvarande är väveriet under ombyggnation, men i september ska guidade visningar återupptas med cirka tre turer per vecka året om.

Kroxmåla Takpannefabrik

Företaget startades 1915 och lades ner 1955. Fabriken är intakt och takpannor och mursten tillverkas fortfarande (endast för visning). Visningarna sker efter avtalad tid med ägaren.

Kyrkeby gårdsbränneri

I Kyrkeby har brännvin bränts sedan 1770-talet fram till 1971, då staten stängde alla andels- och gårdsbrännerier. 30 år efter nedläggningen, 2001, påbörjades reovering av bränneriet och är idag åter körbart. All processutrustning finns kvar. 2002 utsågs bränneriet till "årets industriminne 2002".

Visning sker under fastställda tider under sommarhalvåret därutöver går det att boka guide om andra tider önskas. Drivande är "kyrkebogruppen" som är en ideell förening bestående av Kyrkeby gårds ägare, representanter för Vissefjärda hembygdsförening (som sedan 1980-talet äger själva bränneriet) samt ett tjugotal övriga medlemmar.

Lessebo Handpappersbruk

1693 började man i Lessebo handtillverka papper, vilket görs än idag. Processen är idag i stort sett densamma som för över 300 år sedan.

Under sommarmånaderna visas fabriken fyra gånger per dag, under resterande månader går det bra att boka visning.

Svenska skoindustrimuseet

Museet är inrymt i samma byggnad där skofabriken Bengtarsko AB hörde hemma. Bengtarsko AB startades 1958 och hade produktion fram till nedläggningen 1986. Än idag tillverkas för demonstration slippers och snörskor. Det drivs idag av en vänförening och besök kan göras året om, önskas guidad visning krävs dock att dessa bokas i förväg.

3.6 Kategori: Transport

Kalklinbanan i Forsby-Köping

1941 invigdes kalklinbanan (samtidigt som Skånska Cementaktiebolagets cementfabrik i Köping även den invigdes, till vilken kalklinbanan fraktade kalk). 1997 lades kalklinbanan ner och fem år senare, 2002 bildades föreningen *kalklinbanans vänner*. Dess främsta uppgift är att medverka till att kalklinbanan vårdas och visas för allmänheten.

2003 byggnadsminnesförklarades banan och samtidigt utsågs den till "årets industriminne".

Visningar sker främst i maj månad.

Världens längsta linbana

Linbanan byggdes för att frakta malm från Kristineberg till Boliden och stod klar för invigning 1943. Den mätte då hela 96 kilometer. 1987 lades banan ned för transport av malm, det visade sig att det inte längre var lönsamt att transportera på detta sätt längre. Vid nedläggandet av linbanan bildades en intresseförening, *Världens längsta linbaneförening*, vars målsättning är att bevara åtminstone delar av linbanan. Idag körs persontrafik på den bevarade delen som är 13 kilometer lång.

3.7 Kategori: Utvinning av mineral, bergverk

Raus stenkärleksfabrik

Verkstaden är från 1911 och är i originalskick, inklusive saltugnen. Tillverkning av främst bruksföremål sker fortfarande. Guidade visningar sker efter avtalad tid med personalen på fabriken.

Råbäcks mekaniska stenhuggeri

Stenhuggeriet består av två delar, den äldre från 1878 och den yngre från 1935. Det lades ner 1964 och finns idag bevarat intakt.

Föreningen Stenhuggeriets vänner driver idag den verksamhet som idag finns kvar. Visningarna är mycket fåtaliga, den yngsta i föreningen är 84 år och det krävs flera man att köra alla maskinerna.

3.8 Kategori: Verkstäder, reparation och tillverkning

CTH Museum

1885 startade CTH Ericson mösstillverkning i Borlänge och drevs fram till 2001. Vid nedläggningen förhandlades det mellan vänföreningen, Dalarnas museum och Riksantikvarieämbetet för att kunna göra om den nedlagda fabriken till ett industrimuseum.

Hylténs Industrimuseum

Företaget var igång åren 1874 – 1974. Metallfabriken brann ner 1914 och byggdes upp på nuvarande plats samma år. Hela processen kan idag följas och verkstadsarbetare finns på plats som visar maskiner och produktion.

Idag tillverkas bland annat skol- och skeppsklockor som kan köpas i samband med visningarna. Visningarna äger rum året runt.

Lönsboda korgfabrik

Fabriken var igång mellan 1880 och 1980.

Idag tillverkas inga korgar, däremot är alla maskiner fortfarande helt körbara och visas för allmänheten. Korgfabriken drivs idag av Örkeneds hembygdsförening och visningar sker efter avtalad tid.

Motorfabriken Göta

Fabriken startades 1907 och tillverkar än idag båtmotorer av äldre modell. De tillverkar inombordsmotorer på upp till 12 hästkrafter. Idag arbetar två personer på fabriken.

Som besökande kan man beställa tid för visning eller helt enkelt komma förbi.

Repslagarmuseet

Företaget grundades 1848 och flyttade till sin nuvarande plats 1917. 1983 lades verksamheten ner. Konsten att slå rep visas i de guidade turerna som äger rum. Museet drivs av förening *Bevara repslagarbanan* som också guidar besökande. Både ”Drop in” och tidsbeställning av guidade turer kan göras året runt.

Rosenlöfs tryckerimuseum

Tryckeriet startades 1890 och verksamheten pågick fram till 1974. Museet är idag helt intakt då man 1974 lämnade tryckeriet precis som det var. Museet drivs idag av en stiftelse.

Visningar går att få året om. Under sommarmånaderna finns personal på plats som kan visa besökare runt dagligen.

Stora Mellby mekaniska museum

Startade 1920 och drevs fram till 1994. Idag ägs och drivs museet av Bjärke Hembygdsförening.

Museet visas den första söndagen varje månad på sommaren, men bokade turer går att få året om. Idag tillverkas här ej något, men maskinparken är intakt så detta skulle det alltså kunna gå och ändra på.

4 Sammanfattning

Det är bara att konstatera att en stor del av våra arbetslivsmuseer runt om i landet fortfarande är körbara, många av dessa är dessutom ursprungliga. Inom vissa kategorier som bland andra ”teknik, industri och bruk” finns många arbetslivsmuseer representerade och inom andra som exempel ”kommunikation” finns det färre.

Nedan syns en sammanfattning utifrån de kriterier som de körbara arbetslivsmuseerna beskrivits utifrån.

4.1 Byggår och nedläggningsår

Utifrån kategorierna *hantverk, kvarn, sågverk* samt *teknik, industri och bruk* kan slutsatsen dras att dessa konkurrerades ut vid mitten av 1900-talet. I vissa fall är detta extra tydligt. Detta beror på att dessa yrken i större skala än andra var relativt lätta att modernisera när ny teknik tågade in på marknaden. Många av ovan nämnda kategorier byggdes om och anpassades till dåtidens nymoderniteter, andra lades ned helt och ytterligare ett fåtal andra lyckades nischa in sig på marknaden och är tack vare detta än idag producerande i kommersiellt syfte.

Transportväsendet med linbanor stod sig förhållandevis länge, de båda linbanorna som finns presenterade i denna rapport användes så länge som fram till 1987 respektive 1997.

Inom kategorin verkstäder, reparation och tillverkning framgår det att dessa arbetsplatser användes så länge som fram till 1970- och 1980-talet. Vid en granskning av detta bör man ha i bakhuvudet att de flesta representerade arbetslivsmuseerna inom denna genre redan vid den tiden var förhållandevis små. Det var inte vanligt att denna kategori sköttes under de hantverksformer så långt in på 1900-talet som dessa faktiskt gjorde.

De arbetsplatser som sysslade med utvinning av mineral och bergverk i hantverksmässiga former lades ned på 1960-talet i samband med att den nya tekniken började användas i allt större skala även inom detta område.

Att det inte finns många arbetslivsmuseer representerade under kategorin kommunikation kan förklaras med att många av de former av kommunikation som kom strax före sekelskiftet används än idag, om än något modifierade. Därmed finns det inte många nedlagda kommunikationscentraler som eldsjälar fått upp ögonen för än.

4.2 Sällsynthet kontra representativitet

Något som är högst förvånande är att endast ett fåtal kvarnar och sågverk finns bevarade i original och ännu fullt körbara. Vilken bygd har inte haft en egen kvarn eller eget sågverk? Det finns förmodligen fler av dessa runt om i landet även om de inte visas för allmänheten och därmed inte kan kalla sig just arbetslivsmuseum.

Stor del av de arbetslivsmuseer som är av utpräglad hantverkskaraktär är ännu idag igång, detta gör att deras framtid för tillfället är säkrad. Värre är det då för de arbetslivsmuseer som lagts ned, (till exempel stenhuggerier) just inom hantverksyrket är det så svårt att med hjälp av dokumentationer, oavsett hur väl dessa är genomförda, att få en riktigt bra inblick i hur arbetet utförs, det så kallade ”tysta kunnandet”.

De arbetslivsmuseer som visar fram ett mycket ovanligt yrke står sig, trots dess ringa antal, mycket starkt. De båda linbanorna och Grimetons radiostation är kända på mycket högre nivå än den regionala, detta just för dess ovanliga inriktning. De är unika i sitt slag, men förmodligen inte speciellt hotade.

Inom kategorierna *teknik, industri och bruk* samt *verkstäder, reparation och tillverkning* finns en stor del av våra arbetslivsmuseer och dess framtid ser inte idag ut att vara hotade

4.3 Tillgänglighet för besökare

Vid rundringning till samtliga körbara arbetslivsmuseer visade det sig till stor glädje finnas stor potential för att ta emot besökande. De flesta kunde på kort varsel ordna guidad visning året om, och de allra flesta hade fastställda öppettider vissa dagar i veckorna på åtminstone sommarhalvåret.

4.4 Driftsform

De allra flesta arbetslivsmuseer drivs idag på helt ideell basis av en hembygdsförening eller dylikt, endast ett fåtal kan försörja sig på att vara ett ”riktigt” museum med tillräckligt många betalande besökare. De flesta är därmed beroende av bidrag.

En känsla som infann sig vid rundringningen var dock inte att ekonomin var deras främsta bekymmer utan den tysta desperationen över att det fanns alltför få villiga att ta över när den äldre generationen inte längre orkar driva arbetslivsmuseerna. I många fall har man försökt att då den yngre generationen intresserad av det industriella kulturarvet men misslyckats. Förmodligen beror detta till största delen att de yngre inte har samma koppling till arbetsplatsen (och därmed saknar känslan) som de äldre. Faktum är att många av de äldre vårdar och visar fram sin gamla arbetsplats när de guidar besökande runt. Det krävs snabba insatser för att verkligen ta tillvara på deras kunnande. Endast ett fåtal har själva tagit tag i sin situation och med olika medier dokumenterat verksamhet.